

Triakel

Nummer 5, 30 oktober 2004

Omgeving én aanleg oorzaak probleemgedrag en depressie Moeilijke leeftijd

Veel vette happen, chronisch ongelukkig zijn, pesten en rottigheid uithalen: vier ingrediënten uit het leven van de doorsnee puber. Veel jongeren groeien over hun problemen heen, andere blijven modderen. TRAILS zoekt naar de sociale, psychologische en biologische oorzaken. De eerste contouren van 'de kwetsbare puber' zijn inmiddels zichtbaar.

TRAILS staat voor Tracking Adolescents Individual Lives Survey. "We bestuderen de levensloop van een grote groep individuele jongeren", aldus projectleider en epidemioloog dr. Andrea de Winter. TRAILS volgt 2830 jongeren vanaf groep zeven van de basisschool tot ongeveer hun 24^e levensjaar. Iedere twee jaar wordt er gemeten. De eerste meting was in 2002, de tweede meting is net afgerond. Het onderzoek vindt plaats in vijf gemeenten: Groningen, Assen, Leeuwarden, Dantumadeel en Winschoten. "Dat was voor de organisatie van het onderzoek het meest praktisch, maar we zijn natuurlijk wel nagegaan of de bevolking representatief is voor Nederland", zegt De Winter. Bijzonder aan TRAILS is de brede oriëntatie. "Andere jongerenstudies kijken vaak naar één aspect of naar één probleem. Wij zoeken naar de samenhang tussen persoonlijkheid, opvoeding, gezondheid, gedrag, hoe iemand in zijn vel zit en de chemie van zijn lichaam."

Grote bek

Alleen al in Groningen werken twaalf onderzoekers aan TRAILS, ieder vanuit een andere vraagstelling en vanuit het eigen vakgebied. Zo onderzoekt socioloog dr. René Veenstra bij zowel Psychiatrie als bij Sociologie de oorzaken van anti-sociaal gedrag. Zijn er volgens hem tegenwoordig meer probleemjongeren dan vroeger? "De jeugd is assertiever dan vroeger. Ouders voeden hun kinderen ondernemender en mondiger op. In de puberteit gaan jongeren experimenteren, dingen doen die niet mogen - dat is van alle tijden. Maar op corrigerende opmerkingen reageren ze nu met een grote bek en met minder respect dan vroeger. Daar hebben veel volwassenen moeite mee", stelt Veenstra vast. "Bij het gros van de probleemjongeren komt het goed, een kleine groep blijft anti-sociaal en belandt in de criminaliteit. We zijn pas bij de tweede TRAILS-meting, dus we weten nog niet wie in het anti-sociale gedrag blijft hangen en waarom. Wel zien we nu al bij welk type kinderen het gedrag – denk aan agressie, pesten, stelen, vechten, drugs gebruiken – een groter probleem is. De risicofactoren liggen in de eigen persoonlijkheid en in de opvoedingssituatie. Kinderen met weinig zelfbeheersing, die op school concentratieproblemen hebben en snel gefrustreerd raken, zijn sneller geneigd om verboden dingen te doen. Het type gezin kan deze persoonlijkheidskenmerken afzwakken of versterken. Een kind dat opgroeit in een warm en liefdevol gezin uit een hoger sociaal-economisch milieu heeft minder risico op problemen op de lange termijn dan het kind dat opgroeit in een koude, strenge en onverschillige omgeving met minder hoog opgeleide ouders. Maar: ook de tegenovergestelde situatie - overbescherming - is bevorderend voor anti-sociaal gedrag bij snel gefrustreerde kinderen."

Kopzorg

De week van de chronisch zieken staat dit jaar in het teken van psychische problemen zoals angststoornissen, depressie, psychoses, ADHD, dementie, burn out en borderline. Op 5 november is er in Ede een publieksdag over dit onderwerp voor hulpverleners en wetenschappers, mantelzorgers, cliënten, cliëntenorganisaties en geïnteresseerden. Het doel van de dag is het delen van kennis en ervaringen.

Er zijn allerlei lezingen, workshops, films en een talkshow. TRAILS verzorgt op deze dag een workshop met als titel 'Geestelijke gezondheidszorg en pesten: ervaringen, bevindingen en aanpak.'

Meer informatie: www.zonmw.nl

Tobben

Ook als het gaat om het ontstaan van depressiviteit heeft TRAILS al een aantal risicofactoren in beeld. Het is het onderzoeksthema van Veenstra's collega, psychologe dr. Tineke Oldehinkel. Depressieve stoornissen ontstaan vaak pas als op latere leeftijd, maar ook kinderen kunnen aan een depressie lijden. Uit sommige studies komt naar voren dat depressie onder pubers steeds vaker voorkomt en steeds jonger begint. Omdat jonge kinderen hun emoties nog niet zo goed kunnen herkennen en benoemen, worden de klachten door kind en omgeving vaak niet als zodanig herkend. "Het gaat om een combinatie van symptomen als zeurderigheid of prikkelbaarheid, een somber gezicht, lusteloosheid en concentratieproblemen", aldus Oldehinkel. Ze stelt vast dat kinderen met een tobberige persoonlijkheid en kinderen die snel gefrustreerd zijn meer kans lopen om een depressie te ontwikkelen. "De TRAILS-gegevens wijzen die kant op. Net als in het onderzoek van René Veenstra zie ik dat ook hier de omgeving de problemen kan bufferen of verergeren. Kinderen met een tobberige natuur zijn nog slechter af als ze opgroeien in een vijandige, strenge, afwijzende omgeving, met veel straf. Overigens is een harde opvoeding voor niemand goed, maar voor deze kinderen is het extra slecht."

Pesten

TRAILS kijkt niet alleen naar het individu maar onderzoekt bijvoorbeeld ook relaties tussen kinderen in de klas. Dit levert onder andere informatie op over pestkoppen en hun slachtoffers. In tegenstelling tot wat studies tot nu toe uitwezen, duiden de TRAILS-gegevens er op dat jongeren die pesten beslist niet geliefd zijn. De wijze waarop de vraag gesteld wordt blijkt essentieel voor het onderzoeksresultaat. Veenstra: "Als je vraagt: wie zijn de pestkoppen, wie is populair? Dan interpreteren jongeren dat laatste woord als 'opvallend'. De pestkoppen vallen op en zijn dus populair. Wij vragen fijnmaziger: wie vind jij leuk en: door wie wordt jij gepest? Dat levert andere uitkomsten op." TRAILS-gegevens laten ook zien dat niet de slachtoffers van de pestkoppen het slechtste af zijn. Zij ontwikkelen vaak alternatieve strategieën voor zelfwaardering: één goede vriend, geliefd zijn bij de leraar, het goed doen op school. Oldehinkel: "Een groep kinderen is zowel pestkop als slachtoffer. Die blijken het meeste risico te lopen op een problematische puberteit. Ze worden verworpen door de groep, ze zijn vaak het pispaaftje en ze reageren zich voortdurend af op andere klasgenoten. Daar maken ze zich niet geliefd mee. Als je weinig vaardig bent in het bedenken van strategieën om situaties te verbeteren, als je qua temperament nogal onbeheerst bent en snel gefrustreerd, als de omgeving niet meezit... dan krijg je een opstapeling van kwetsbaarheden. Bij meisjes uit zich dat vaak in depressiviteit, bij jongens in probleemgedrag."

Het onzichtbare kind

Maar TRAILS gaat niet alleen over kwetsbare kinderen. De onderzoekers zijn ook geïnteresseerd in de probleemloze puberteit, en waarom het goed gaat. En vooral: in het grijze gebied daartussenin.

Een kind dat geen anti-sociaal gedrag vertoont doet het immers niet per definitie goed. "Sommige jongeren zijn onzichtbaar in de klas. De leerkracht heeft geen last van ze en ze hebben weinig interactie met hun klasgenoten. De meeste klasgenoten vinden hen best aardig maar van echte vriendschappen is geen sprake", vertelt Veenstra. "Deze non-sociale jongeren scoren minder goed als het gaat om schoolprestaties en vaardigheden. Van de kinderen met en zonder probleemgedrag, de anti- en de pro-socialen, weten we dat er vaak erfelijke factoren in het spel zijn omdat de ouders ook probleemgedrag vertonen of hebben vertoond. Van de 'onzichtbare' kinderen weten we nog niet wat de typerende omgevingskenmerken zijn. Dat moet TRAILS gaan uitwijzen, maar ik vermoed dat ze uit 'niks aan de hand'-gezinnen komen."

Erfelijkheid

Een ander onderzoek onder de TRAILS-paraplu gaat dieper in op de vraag in hoeverre een problematische puberteit erfelijk is en welke lichamelijke kenmerken een rol spelen. Oldehinkel heeft vorige maand een VIDI-subsidie in de wacht gesleept voor onderzoek naar deze vragen, waar overigens meer wetenschappers bij betrokken zijn. "We gaan kijken naar de rol van DNA bij depressie. We weten al welke ouders te maken hebben gehad met depressies; door DNA te verzamelen kunnen we straks een aantal erfelijke eigenschappen direct meten."

Een selectie van TRAILS-deelnemers zal een onderzoek ondergaan in het lab. Ze krijgen een aantal testjes in een gestandaardiseerde omgeving, waarbij zaken als de bloeddruk, de hartslag, de hormoonspiegel worden gemeten.

Toepasbaar

TRAILS is een onderzoek dat vooral op de lange termijn haar waarde bewijst. Andrea de Winter: "De deelnemers aan het onderzoek zullen eerst de puberteit door moeten zijn voordat we inzicht hebben in de positieve en negatieve factoren die deze periode in hun leven bepalen. We zijn ook geïnteresseerd in tijdelijke veranderingen en willen weten waarom het tijdelijk was. Beter begrip van de gezondheid en ontwikkeling van jongeren leidt hopelijk tot de verbetering van de preventie, begeleiding en behandeling van gezondheidsproblemen. Door de grote diversiteit aan onderwerpen verwachten we dat leerkrachten, artsen, kinderpsychologen en – psychiaters, maatschappelijk werk, politie en justitie gebruik kunnen maken van onze resultaten. Het is een onderzoek dat steeds uitdijt en steeds meer inzicht geeft. Natuurlijk willen we die inzichten tussentijds delen met anderen. Daarom werken we mee aan de publieksdag Kopzorg in Ede en organiseren we volgend jaar een symposium voor het basis- en voortgezet onderwijs."

(Helma Erkelens)